

INDHOLD

Forerindring 9

INDLEDNING 11

Verdenssamfundet? 11

Den store kontrast 15

Fra lav til høj 16

Dobbelt identitet: tilpasning og protest 18

Historier og tider 19

Iagttagere strides 19

I. VERDENSSYSTEMER 23

Kræs for kendere 25

Markeder 28

Globale standarder 32

Splittelse og integration 33

De 10 bud om hvad verdenssystemer *ikke* er 34

Globaliseringens bærebølger 41

Grusomhedsmaskiner 42

Hvad er det så for en verden? 45

1. Verdener i verden 45

2. Fornyelse 45

3. Individualisering 46

4. Sekularisering 48

5. Nation 49

6. kataloget 50

Hvad koster jagten på lykke? 52

1. Fattigdom 53

2. Miljø 54

Strømmen og spindet 55

II. AT IAGTTAGE VERDEN 63

Sansning og symbol 63

Fra oldtid til opdagelser 66

Hvornår startede globaliseringen? 69

Tre slags globalisering 71
Tid over rum? 72
Modbegreber: lokal og global 75
Global integration 78
Min globale nabo 81
Univers og multivers 82
Massemedier: når alt kommer til alt 84
Standard, tempo og prisfald 89
Globale symboler 91
Mad fra alle lande 95
Tvang til globalisering 97

III. AT LEVE I VERDEN 99

Livsverden og verdenssamfund 99
Det civile samfund 101
Meningsdannelsens usynlige mekanismer 106
Tidens og rummets verden 111
Hængsler 114
Undertrykkelse og overtrykkelse 116
Kravsinfation 118
Verdensborgeren 119
En stigende globaliseringslinje 125
Verdensborgerens ansigter 127

1. Information 127
2. Bosted 128
3. Forbrug 128
4. Arbejde 128
5. Kompetence 129
6. Bekendte 129
7. Sprog 129

Globale masker 130
Loyalitetsstigen 134
Loyalitet i verdenssamfundet 137
Forfatningspatriotisme 140
Verdenssamfundet som utopi 141
Den store og den lille tid 143

IV. VERDENS DELE 145

Samfund, nation, land og stat 145
F.eks. Alexander den Store 151

Det nationale og det globale paradigme	153
Nationen	156
1500-tallet: statssamfund og enevælde	157
1600-tallet: merkantilisme	159
1700-tallet: samfund og stat	160
1700-tallet: folket som samfundets basis	162
1800-tallet: den tykke idé om nationen	163
1800- og 1900-tallet: det nationale demokrati	169
1900-tallet: socialstat og velfærdssamfund	171
1900-tallet: den tynde nationalisme	176
Nationer og andre ting	179
Staten: et navn, et øje og en hånd	180
Legitimitet	183
Magtbinding	185
Stat og verdenssystemer	186
Staten og det politiske system	190
Stat og verdenssamfund	191
Organisationen	194
Den multinationale organisation	196
Staten som organisation af anden orden	199
Statens uerstattelige funktioner	200
1. Social orden	201
2. Demokrati	202
3. Menneskerettigheder	204
4. Det offentlige rum	208
5. Velfærd	209
6. Globale risici	211
National og global: to sider af samme mønt	212
Globaliseringens tre tempi	214
Verdenssystemer	216
Organisationer	217
Stater	218
For enden af globaliseringens regnbue	219

NOTER 225

REFERENCER 241

Forerindring

Når ordet »globalisering« jager gennem æteren, handler det om praktiske ting – hvordan tigreren rides, hvad succes kræver, og hvordan berusende muligheder opdages og udnyttes. Det handler om indsatser.

Her er sigtet ikke praktisk. Der vil ikke blive talt meget om, hvilken strategi som kræves, om lavtløn og skatter skal op eller ned, hvordan staten kan forhindre flugt af hjerner og virksomheder, om produktionen af viden kan styres og om arbejdsstyrken skal være mere eller mindre fleksibel. I centrum står et upraktisk spørgsmål om, hvad globalisering er. Det handler om det samfund, som er på færde og i svang, her og nu og for enden af regnbuen. I stedet for globaliseringens økonomi og politik skal vi beskæftige os med verdenssamfundets filosofi.

Verdenssamfundet er ikke *a state in the world*, men *a state of the world*, som hvert eneste sekund overskrider sig selv i kraft af alles forsøg på at trænge hurtigere ind i fremtiden end alle andre. Selv om alle har deres lille dagsorden, skaber de tilsammen et enormt verdenssamfund, som de ikke har villet, men som konfronterer dem som en stadig ny virkelighed.

INDLEDNING

Verdenssamfundet?

Vi skal tale om verdenssamfundet. Men hvordan kan man tale om det? Det er svært at afgøre, hvor man skal begynde og slutte. Der er ingen tryk afstand og intet beroligende blik udefra, så man kan få greb og begreb om sagen. Man kan lige så lidt få et overblik over verdenssamfundet som fisken kan få klarhed over det grumsede vand, den svømmer i. Og problemerne vil ikke holde op. Når man beskriver verdenssamfundet, er beskrivelsen en del af det beskrevne og ændrer det minimalt, så man altid fortaber sig i fortid. Sådan så verden måske ud engang. Det gør den ikke mere. At beskrive verdenssamfundet er at fortabe sig i dets memoirer.

På denne gyngende grund må vi gå langsomt frem. Det sker i en indledning og fire dele.

I *Indledningen* sættes scenen: verdenssamfundet over for det enkelte individ. De to poler eksisterer ikke uafhængigt af hinanden, og den enorme afstand mellem dem formidles i seks trin, som leverer bogens grundbegreber: krop, bevidsthed, livsverden, organisation, nation og verdenssystem. Heller ikke disse trin er uafhængige. Hvert trin får positiv identitet ved at bekræftes af trinnet ovenover og negativ identitet ved at gøre oprør mod det. Samtidig leverer hvert trin en synsvinkel, hvorfra verden kan iagttages. Med mange synsvinkler og mange iagttagere er det intet under, at der er strid om, hvordan verden skal beskrives. Der er ingen neutrale beskrivelser, kun fordomsfulde ord.

Men hvorfor går en bog om verdenssamfundet ikke direkte i kødet på globaliseringens sexede temaer? Fordi filosofien ikke må falde for den illusion, at verdenssamfundet

er en lille rund ting, lige til at samle op og tale om. Vi må først undersøge, hvad vi taler om, når talen falder på verdenssamfundet.

I *Første del* ser vi på de kræfter, som løber alle bornerte grænser over ende og skaber både sammenhæng og splitelse i verden. Hvad er det for kræfter – er det Guds hånd i historien? Krig og erobring? Handel og industri? Strømme af information? Svaret er, at det er meningsløst at vælge. Verdenssamfundet er opstået i en proces, hvor politik og økonomi og videnskab og teknologi og kunst har specialiseret sig og hver fået deres begrænsede og derfor grænseløse dynamik. Niklas Luhmann taler om funktionssystemer, mens vi her, hvor verdenssamfundet er på spil, vil tale om verdenssystemer. Så verdenssamfundet er ikke et resultat af magtsyge politikere, grådige handelsfolk, visionære ingeniører og fanatiske prælater, som vil gøre alle folkeslag til deres disciple. Disse fortrolige typer gør deres indsats på løbebaner, som allerede forefindes, som langsomt har udkrystalliseret sig, og som både adskiller sig nøjeregnende fra hinanden og gennemtrænger hinanden. Også disse tråde må redes ud.

I *Anden del* ser vi på, hvornår der kom fuld dækning for ordet »verdenssamfund«. Mennesker har altid vidst, at de levede i verden, blot har de ikke altid haft styr på dens form og indhold. I det meste af deres tid har mennesker levet i små flokke, og hvordan deres livsverden var forbundet med verden som helhed kunne de højst gøre sig mytologiske fantasier om. Langsomt blev verden større i kraft af erobring, handel og videnskab. Flokke blev til samfund, og samfund blev til imperier. Men de gamle verdensriger omfattede ikke hele verden, og selv om filosoffer kunne tale om universet og menneskeheden, havde de store ord ikke styr på deres sag. Vi må se på, hvordan ordet og sagen langsomt fandt hinanden, hvordan verden opdagede sig selv, og hvordan der langsomt opstod et verdenssamfund, som fortjente sit navn.

Ordet »verdenssamfund« er et sært ord, på én gang diffus idé og hård realitet. Selv om alle taler om det og hvad det kræver, har ingen set det. Hvordan er det muligt at iagttage verdenssamfundet? Hvilke symbolske forenklinger, sproglige illusioner og metafysiske fiktioner er nødvendige, for at vi kan overbevise os om, at vi kan se det usynlige og forstå det uforståelige?

I *Tredje del* følger vi, hvad det vil sige at leve i verdenssamfundet. Alle mennesker lever med hud og hår i en livsverden. De lever også i verdenssamfundet, passivt som forbrugere, aktivt som verdensborgere. Man er med i det, uanset om man skænker det en tanke eller ej. Også mellem disse to ekstremer, den fortrolige livsverden og det uoverskuelige verdenssamfund, er der en række trin, som hver især kan blive omfattet af loyalitet – villighed til at handle og lide. Man kan, som de fleste, være loyal over for sig selv, men også over for sin familie, arbejdsplads, moralske principper, religion, nation – og over for verdenssamfundet som helhed. I et verdenssamfund med tætte strømme af information, varer og mennesker støder loyaliteter sammen. Nationalister kommer i konflikt med verdensborgere, religioner kolliderer, og alle må besinde sig på, om de vil påtage sig tolerancens paradoksale dobbeltkrav: både at vedkende sig sine egne principper og anerkende andres.

I *Fjerde og sidste del* ser vi på verdens dele. Nu begynder tågerne at lette. Vi nærmer os det verdenssamfund, man oplever på sine rejser og i sine massemedier. Det kan opdeles på mange måder, funktionelt i verdenssystemer, geografisk i lande og regioner og sociologisk på en linje fra livsverden over civilsamfund og nation og frem til verdenssamfundet.

Her er mange ord på spil – samfund, nation, land og stat. Selv om de bruges i flæng, må de adskilles, for at man kan tage stilling til en konflikt mellem to forskellige bud på, hvordan verdenssamfundet skal beskrives. På den ene side *den nationale skole*, hvor nationen er den vigtige politiske ak-

tør og verdenssamfundet et kludetæppe af nationer. Og på den anden side *den globale* skole, der affærdiger nationen som en stadig mere irrelevant størrelse, overhalet af globaliseringen og fristet til pinlige illusioner om egen autonomi.

Begge tager fejl. Nationen er hverken alt eller intet, og den vigtige forskel er ikke nation vs. ikke-nation, men vellykket vs. mislykket nation. Konflikten mellem de to skoler blødes op, hvis man ser på *statens* rolle. Verdenssamfundet modsvares ikke af en verdensstat, så en stat er uundgåeligt regional. Og opsporer man statens uerstattelige funktioner – såsom sikkerhed, orden, demokrati og velfærd – når man frem til den konklusion, at forsøg på at mane nationen i jorden er forhastede. Har man sagt stat, har man også sagt nation. Og er staten uerstattelig, er nationen det også.

Det betyder ikke, at man må omfavne en højstemt og forældet nationalisme. Den moderne nationalisme er tynd og kan hverken forudsætte ubetinget loyalitet eller fælles kultur, men må opstille regler for civiliseret omgang mellem fremmede.

Verdenssamfundet er resultatet af et sammenløb af mange processer. Her peges på verdenssystemer, nationer og private virksomheder. Men vil det føre til en verdensstat? For tiden er en sådan stat en fantasi uden fodfæste. Og kan verdenssamfundet skabe en platform, hvorfra verdensproblemer kan løses? Her er det svært at være optimist. Selv om verdenssamfundet bindes stadig tættere sammen, økonomisk, politisk og juridisk, er kampen om levestandard, både som en kamp for at overleve og som en grådig kamp om luksus, så hård og så dybt rodfæstet i menneskers hjerter og hjerter, at det er svært at se, hvordan andet end en katastrofe kan skabe en nødvendig besindelse, så viden og handling kommer lidt mere i harmoni med hinanden.

Det er så vejens ende, bogens i hvert fald. Dette lille kort over vejen, ad hvilken vi kommer til vejens ende, kan forhåbentlig skabe overblik og gøre det muligt at holde ud,

mens tågerne bliver til vanddråber og til sidst krystalliserer i globale mønstre.

Herefter kan vi gå over til *business*.

Den store kontrast

Udgangspunktet er kontrast.

På den ene side mennesker, bundet til deres nærvær og krop, hvorfra de griber og begriber. Selv om deres sted altid er her, og deres tid altid nu, er hvert øjeblik nyt, så fornyelse og forældelse går hånd i hånd. Fra vugge til grav lever de på musikalsk baggrund af åndedrættets uophørlige og næppe hørlige susen, op og ud, med sig selv diffust centreret bag øjnene, med kroppens tyngde og dens hænder stikkende frem. Omkring dem er verden, og deres bevidsthed er fyldt ikke blot med øjeblikkets indtryk, men også med erindringer om, hvad der er sket, og planer for, hvad der snart skal ske.

På den anden side en klode, svævende i en afkrog af universet, omgivet af milliarder af stjerner, belyst af en sol, som giver tilpas varme til, at det meste vand hverken er damp eller is, og oversået med milliarder af mennesker, som udveksler alting og ingenting i stadig tættere strømme. Kloden er menneskers verden, og globalisering betyder, at der kun findes ét samfund, verdenssamfundet – en europæisk idé fra 1700-tallet, som først gjorde Europa til verdenssamfundets centrum og siden har stødt Europa ned til at være en del af en verden uden centrum.¹

Bevidsthed og verden er modsætninger og derfor intimt samhörige. De er inderside og yderside af den iagttagelse, der forbinder dem som et hængsel og åbner for begge. Hvad vi ved om verden og os selv, ved vi fra iagttagelse, og uden verden og os selv var der intet at iagttage. Man kan ikke tale om mennesker uden den verden, de lever i, eller om verden uden de mennesker, som iagttager den. Hvad verden er i sig selv, uden mennesker, kan vi gisne om.

Mellem det enkelte menneske og verdenssamfundet er der en række trin. Vi kan se på seks af dem.

Fra lav til høj

Verdenssamfundet er det sjette og sidste af de niveauer, hvor menneskers liv udfolder sig. Vi kan følge, hvordan hvert niveau betyder et brud med det foregående, hvordan højere niveauer griber tilbage og styrer de lavere, men også hvordan de lave modsætter sig styring og truer med oprør.

Det første niveau er *krop*, hvor et menneske er en organisme, bundet til et biologisk system og dets love, og lukket inde bag en hinde af hud. Alle bruger kroppen, ingen forstår den – måske kræver det et overmenneske at forstå et menneske. Den er på én gang en myriade af mikroprocesser og en ordnet helhed, som løbende skaber sine egne elementer, så helhed går forud for del. Den levende krop er ikke blot stof. Den får identitet *som krop* i kraft af bevidsthed.

Det andet niveau er *bevidsthed*, som er nærvær af mønstre udspændt mellem kroppens indre og omverdenens ydre uendelighed. Den er i uigennemskuelig kontakt med kroppen og har kontaktløs adgang til omverdenen, som den iagttaget uden at berøre. Selv når fingerspidser rører ved vand, foregår sansningen på indersiden af huden, ikke ude i det vand, som fingerspidserne giver adgang til. Hver tanke har en inderside, som peger mod den selv, og en yderside, som peger mod dens genstand (som kan være den selv).

Selv om bevidstheden er et lukket system, er den kun forståelig i sammenhæng med sin omverden. Kun i kraft af forholdet til et Du og et Det, en verden af mennesker og ting, kan en bevidsthed komme til sig selv og blive et Jeg. Alene ville den fortabe sig i sin indre uendelighed.²

Bevidsthedens historie er også historien om en gruppe. Et menneske finder sig selv sammen med andre, både ved at ligne dem og ved at være forskellig fra dem.

Livsverden er tredje niveau. Her lærer man at gøre sig for-

ståelig, at handle efter regler og at udtrykke sit særpræg i møder ansigt til ansigt med andre. Her programmeres man ind i en kultur, som forankres og glemmes i kroppen, så den spontant kan forstå og handle – man opdager, hvad man vil sige, mens man siger det, og man orkestrerer sig med andre uden at tænke på hvordan. Mirakuløst udviklede forløb styrer næsten sig selv, mens man tænker på andre ting.

I livsverdenen tager et menneske form. Men livsverdenen er en abstraktion, hvis den ikke ses i sammenhæng med den nation, som den indgår i. Her øver staten kontrol ved at fastsætte love og kræve dem overholdt. Inden vi kommer så langt, skal vi se på et mellemliggende niveau.

Det fjerde niveau er *organisation*. Selv om den første livsverden er familien, er familien ikke hele verden, men omgivet af organisationer – børnehaver, skole, arbejdsplads, klubber og sidst, men ikke mindst, staten. Uden organisationer er man hjemløs, uden rettigheder og løbebaner. Selv om de er lukkede systemer, må de forstås i sammenhæng med den nation, som sætter juridiske rammer for deres aktivitet.

Det femte niveau er *nationen*, som er et politisk system med geografiske grænser og en forfatning, som er loven for dens lovgivning. Også nationen har sine principper og historie. Efter at nationer er ophørt med at vokse udadtil, udvikler de sig indadtil med en stadig mere gennemgribende kontrol, udført af staten, som reflekterer og agerer på nationens vegne.

Også nationen må sættes i sammenhæng, dels med *verdenssystemer*, som vi skal se på om lidt, dels med det sjette niveau, som er *verdenssamfundet*. Nationer er altid internationale, hinandens betingelse og skæbne.

Hermed er vi nået til vejs ende. Mens vellykkede nationer har en stat og et retssystem, er der ingen verdensstat og intet tvingende retssystem for verdenssamfundet. Hobsbawm ender sin fremstilling af »det korte 20. århundrede« med den bemærkning, at århundredet endte i »en global uor-

den, hvis natur var uklar og uden nogen tydelig mekanisme, som kunne afslutte eller kontrollere den«. ³ Alligevel er verdenssamfundet et nyt niveau med sine egne principper, der griber skæbneagtigt tilbage til hver enkelt nation, om end nationer har forskellig kraft til at sætte den globale dagsorden og magt bag sine interesser.

Dobbelt identitet: tilpasning og protest

Mellem de forskellige niveauer opstår et dobbelt spørgsmål om identitet. Et system får *positiv identitet* i kraft af et højere system, der inkluderer det som medlem. Kroppen får identitet i kraft af bevidstheden, som får identitet i kraft af gruppen og så videre. Det kan også få *negativ identitet* på to måder. Dels ved at afvise at lade sig styre ovenfra og altså ekskludere sig – hvilket altid sker på basis af positiv identitet. Og dels ved at adskille sig fra andre systemer af samme slags, så nationer, organisationer og personer viser, hvem de er, ved at fortælle, hvem de *ikke* er. Dybest set handler det om, hvorvidt man får identitet ved at *følge* de love, man pålægges af et højere niveau, eller om man får identitet ved at *bryde* med lovene.

Den negative identitet er en parasit, som ikke kan ophæve den positive identitet, kun udfordre den. Afvisningen er et »uopdragent produkt« af det, som afvises. ⁴ Kun den, som er medlem af en familie eller en organisation, kan melde sig ud i protest, og protest er stadig afhængighed. Også den stærke afviger håber at få ret og trøst en dag. Også forbryderen beskyttes af de love, han forbryder sig mod.

Høje niveauer tager sig betalt for den identitet, de tilbyder. De kræver lydighed. Og lave niveauer overtager den positive identitet og forstærker den med den negative. Fremmedstyre fra oven kolliderer med selvstyre fra neden. Interferensen mellem fremmedstyre og selvstyre skaber uforudsigelige bølger af *feedback*, som både kan forstærke og hæmme. Kun trivielle systemer kan styres mekanisk, med årsager og virk-

ninger, og de seks niveauer rummer ingen trivielle systemer, kun systemer, som påvirker de påvirkninger, de påvirkes af, og som derfor er uforudsigelige. De kan hurtigt springe og erstatte et ja med et nej, måske af saglige, måske af personlige grunde, så kontrolløren ikke blot kontrollerer, men også kontrolleres af det kontrollerede.

Kroppen trodser de krav, som bevidstheden stiller, og nægter at forsvare maden, røgen eller spritten. Barnet nægter at føje sig efter de voksnes krav, hvad der udløser et endeløst spil af magt og afmagt. Et trodsigt nej ophæver ikke de rammer, man indgår i. Dynamikken i disse spil mellem tilpasning og afvigelse har drevet os ind i verdenssamfundet og driver nu verdenssamfundet.

Historier og tider

Hvert niveau har sine egne principper, sin egen historie og sin egen tid. Både stjerner og nationer, virksomheder og mennesker kan være unge, men er det ikke i takt, så ordet »ungdom« umærkeligt indstiller sig efter sammenhængen. Skal man fortælle en historie om et menneske, kan man vælge et niveau, men også blande niveauerne.

Angrebet på Tvillingetårnene den 11. september 2001 er et skæringspunkt for mange historier – om dræbte mennesker, brud i familier, nye helte og skurke, et karrierefremstød for præsident George W. Bush og starten på en »krig mod terror«. Under historiens store bølger kan man i et socialt mikroskop, med kunst og videnskab, følge de urolige rørelser hos mennesker, som lægger deres egne planer, med eller uden blik for den store historie, med eller uden vilje til at indskrive sig i dens spil, altid som sandkorn, der hvirvles op af ørkenstorme.

Iagttagere strides

Kampen mellem høj og lav om at sætte dagsordenen er uden ende, og selv om de høje niveauer er garanter for helhed,

betyder det ikke et slut på uforudsigelighed og tilfældighed. »Helhed« er ingen objektiv tilstand og intet passivt følgefænomen, fordi alle har deres egne ideer om, hvad helheden er, og hvad der gavner den bedst. Derfor er »almenvellet«, forstået som alles velfærd, en »ganske indholdsløs bestemmelse«. ⁵ Når alle går deres egne veje, bliver helheden et uhyre med mange hoveder, hvert med sin egen vilje og gennemslagskraft.

Verden er, som den er, hævder Luhmann, »men iagttagere strides«. ⁶ Undtagen når det handler om simple fysiske ting, er det ikke en saglig strid. Alt hvad der siges om verden, siges af en iagttagere, og med mange iagttagere, som iagttagere på hver sin måde, er der kamp om at fastlægge de bæredygtige ord. Ord skaber virkelighed, når mennesker handler, som om ord henviser til virkelighed. Om angrebet på Tvillingetårnene kaldes krig eller forbrydelse, er ikke blot et spejlbillede af virkelighed, men skaber ny virkelighed. Der findes formentlig ingen gud, men hvis millioner handler, som om »han« findes, får fiktionen højst reelle effekter.

Mens teori handler om, hvad der *er* sandt, handler praksis om, hvad der kan *gøres* sandt. Derfor skurrer verdenssamfundet af ord mod andre ord, når mange parter vil sætte deres ord igennem og gøre deres kraft til ret.

I den globale kamp om ordene spilles de seks niveauer ud mod hinanden. Motiver opfindes, forskydes og fordrejes. Private motiver tilsløres ved at løftes op til et højere niveau, så privat magtbegær bliver til offentlig bekymring, mens offentlige motiver undergraves med afsløringer af den smålige egoisme, som »ligger bag«.

De seks niveauer følger en stigende tidslinje. Opstigning til et højere niveau er et forræderi mod det lavere, som bliver til råmateriale, en brik i et spil. Et barn må befri sig fra sin familie for at blive voksen. Forfremmes man fra skoleleder til skoledirektør, bliver den enkelte skole ikke længere skolen, men én skole blandt andre. Og er man loyal mod

verdenssamfundet, som verdensborger, er man ikke længere automatisk loyal mod sin nation eller sin by.

Det rejser intrikate spørgsmål om, hvordan høje og lave niveauer griber ind i hinanden. I verdenssamfundet opstår spørgsmålet, om nationen er den vigtigste aktør i verdenssamfundet, eller om den er en døende form, truet nedefra af fragmentering og ovenfra af globale markeder. Der opstår også et spørgsmål om, hvordan man skal fordele sin loyalitet som verdensborger, statsborger, arbejdskraft og familiemedlem, samtidig med at man tager vare på sig selv som bevidsthed og krop.

Sådanne spørgsmål vil optage resten af denne bog, og selv hvis svarene ikke er endegyldige, kan de dog have en vis interesse.